

Katarzyna Mroziak, Natalia Ciesnowska

Studenckie Koło Naukowe „Progress”

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

- opiekun naukowy mgr Mariusz Pyra

OCENA POZIOMU KONKURENCYJNOŚCI WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO I PODLASKIEGO

Streszczenie

Praca powstała w celu oceny poziomu konkurencyjności dwóch województw należących do Polski Wschodniej, jakimi są województwo lubelskie oraz podlaskie. W części teoretycznej pracy wyjaśniono kluczowe pojęcia dla badanego tematu, takie jak: konkurencyjność, potencjał konkurencyjny oraz region. Została również zaprezentowana endogeniczna teoria rozwoju regionalnego, która stanowi podłoże rozwoju badanych obszarów, a także ukazano perspektywy i szanse jakie uzyskają te obszary wdrażając teorię uczącego się regionu. Badania zastosowane w pracy zostały użyte do sformułowania wniosków i oceny przewagi konkurencyjnej wśród badanych województw. Były one przeprowadzone na podstawie zestawionych tabelarycznie danych mających źródło w Rocznikach Statystycznych Województw.

Wstęp

Miano konkurencyjności zostało wyniesione do takiego naturalnego prawa gospodarki rynkowej, występującej obecnie, w której to uzyskany poziom przewagi regionów, czy też krajów ma jedno z najważniejszych znaczeń służących do tego, by ocenić ich ekonomiczny rozwój, jaki da się uzyskać. Dzięki temu obszary pragną posiadać wyższą przewagę, a tym samym być liderami w tym aspekcie - mieć zatem większe możliwości i szanse rozwojowe (Łaźniewska, 2012).

„Potencjał konkurencyjny regionów można zdefiniować jako zbiór zasobów, kompetencji, technologii, warunków gospodarczych, struktury i kultury powiązań gospodarczych oraz wizji i procesu tworzenia strategii” (Gorynia, 2000), które to określony obszar - np. region, w jakiś sposób wyróżniają wśród innych. Na potencjał konkurencyjny składa się więc wiele takich czynników, które budują pewne zestawienie wyjątkowych cech opisujących badane regiony.

Konkurencyjność określana jest jako pewien stopień, w którym gospodarka określonego obszaru powinna w warunkach wolnego rynku wytwarzać te usługi i te dobra, które spełniają wymogi rynków międzynarodowych, przy jednoczesnym zwiększeniu realnych dochodów ludności tego regionu, poprzez popra-

wienie standardu ich życia. Wielu ekonomistów, takich jak J. Faerberg, czy P. Krugman zgadza się z powyższą tezą, dodając jednak drobne sugestie poprawy. Nie zawsze osiągnięcie dużej relacji eksportu netto do poziomu PKB pozwala by uzyskać przewagę nad innymi obszarami. Pojęcie konkurencyjności gospodarki można zastosować do konkurencyjności regionów (Bieńkowski i in., 2010).

Zatem, można stwierdzić, iż budowanie poziomu konkurencji jest niezwykle długotrwałym, a zarazem złożonym i trudnym procesem. Powyższa teza zostanie potwierdzona słowami A. Klasika, który twierdzi, iż: „nie wszystkie regiony są w stanie sprostać konkurencji i skutecznie posługiwać się strategiami konkurencyjnymi. Chodzi zwłaszcza o regiony słabe, o niskiej sile konkurencyjnej – te regiony, dzieli duży dystans do regionów silnych, będących lokomotywami rozwoju kraju” (Klasik, 2002).

Region wywodzi się od łacińskiego słowa jakim jest regio, regionis - oznaczające kierunek, który wyznacza pewną przestrzeń region, w sytuacji kiedy to, nie jest ustalona jednostka administracyjna można różnorodnie interpretować. Biorąc pod uwagę jego szczególny charakter polisemiczny, każdy przypadek zmusza do konkretnego sprecyzowania tego pojęcia. Jest on głównie wykorzystywany do wyznaczenia podziału przestrzennego, który z kolei powstał dzięki procesowi zwanemu regionalizacją.

W słowniku języka polskiego pod red. Szymczaka używa się następującego rozwinięcia tego sformułowania: „umownie wydzielony, możliwie jednorodny obszar odróżniający się od terenów przyległych, sąsiedzkich, określonymi cechami naturalnymi lub nabytymi; geograficznymi, klimatycznymi, gospodarczymi, kulturowymi itd.”

Korenik podkreśla w regionie wybrane płaszczyzny analizy: administracyjne, krajobrazowe, ekonomiczne, urbanistyczne, planistyczne, demograficzne, czy też społeczne. Przy określaniu, czym jest region bierze się pod uwagę obszary jednorodne, zróżnicowane, o powierzchni małej, jak i dużej (Chądzyński i in., 2000).

Pietrzyk (2000) natomiast wskazuje na aspekty, które wyróżniają dany region. Są to m.in.: aspekty kulturowe lub historyczne, obszary znacznie wyróżniające się na tle innych, ze szczególnym uwzględnieniem kryteriów organizacji administracyjnej, jak również politycznej. Powyższe pojęcie często również stosuje się do tego, by określić ekonomiczną przestrzeń.

Kudłacz szczególnie zwraca uwagę na taki fakt, że między występującymi podziałami: rzeczywistym, administracyjnym powinna pojawić się daleko idąca zbieżność, która z kolei jest jednym z wyznaczników określających sprawność działania państwa (Chądzyński i in., 2000).

Zatem konieczne jest, by region został przedstawiony jako konglomerat, typu zdywersyfikowanego, gdzie działające w nim prawne podmioty wzajemnie ze sobą kooperują. Współpraca powinna odbywać się przy użyciu kapitału: inte-

lektualnego, społecznego oraz przepisami prawa. Tym samym dążąc do tego, by osiągać jedynie zadawalające wyniki biznesowe podczas zachowania pewnych przedziałów średnich, długich. Tak ujęta definicja z pewnością posłuży do tego, by określony obszar, jakim jest region mógł osiągnąć przewagę konkurencyjną.

Należy także posłużyć się Kartą Samorządu Europejskiego, która definiuje region jako taki obszar, który w ramach polityki wspólnotowej, prowadzonej przez określone jednostki podlega różnym wpływom ze strony UE. Region zatem jest podmiotem wpływającym na politykę regionalną.

Polityka regionalna za główny cel stawia rozsądne rozplanowanie działalności gospodarczej oraz kształtowanie w przyszłości procesów społecznych. Władze zatem kierują się takim rozlokowaniem produkcji, by uwzględniać w swoich poczynaniach interes części do jakich można zaliczyć np. region. Obecny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego wymaga ciągłego dążenia do realizacji różnych celów, np. polityki zagranicznej, militarnych, gospodarczych, czy ochrony środowiska. Zagospodarowanie kraju zatem powinno uwzględniać odpowiednią lokację produktu. Ta z kolei powinna odpowiadać pewnym kryteriom. Można do nich zaliczyć m.in. oszczędzanie naturalnego środowiska, zachowanie bezpieczeństwa zewnętrznego, jak i wewnętrznego, prowadzenie działalności gospodarczej, społecznej, występowanie naturalnych zasobów oraz sieci osadniczej (Czaplewski, 2009).

W kolejnej części referatu zostaną przedstawione teorie rozwoju regionalnego istotne dla tego zagadnienia.

W ramach polityki regionalnej możemy wyróżnić następujące teorie rozwoju regionalnego w ujęciu klasycznym oraz keynesowskim, teorię polaryzacji oraz teorie bazujące na potencjale endogenicznym. Polska Wschodnia należy niewątpliwie do obszarów peryferyjnych, gdzie polityka regionalna opiera się na potencjale endogenicznym. Romer był inicjatorem nowej teorii wzrostu. W swoich badaniach wykazał, iż głównym czynnikiem służącym do procesu tworzenia podstawowego oraz długotrwałego wzrostu, który oparty jest na postępie technologicznym wyróżniający się endogenicznym charakterem jest wiedza. To ona jest kreowana przede wszystkim w przedsiębiorstwach. Następnie tą wiedzę dzielą się te regiony z innymi, wywołując tym samym pozytywne zewnętrzne efekty w procesie produkcyjnym pozostałych firm. Jednym z najistotniejszych czynników, które stymulują rozwój, będącym w pewien sposób powiązany z poziomem innowacyjności jest kapitał ludzki. Województwo podlaskie oraz lubelskie nie są w stanie wyrównać rozwojowych różnic w inny sposób niż przez podwyższenie swojego technologicznego poziomu, poprzez inwestowanie w ludzkie kwalifikacje. Zatem, endogeniczny rozwój może być wywołany poprzez sprzężenie oddziaływania publicznych inwestycji na wzrost produktywności w prywatnym sektorze oraz wzrost nakładów. Bardzo ważne są tu działania władz publicznych koncentrujące się na budowie wewnętrznego potencjału

danego regionu, nie zaś na realizacji inwestycji zewnętrznych proces tworzenia m.in. bazy eksportowej. Wszelkie działania w takim przypadku powinny skupiać się na wspieraniu edukacji, rozwoju oraz badań związanych z technologią czy przedsiębiorczością, jak również rozwojem zasobów ludzkich. Teoria endogeniczna opiera się na zasobach - czyli dobrach naturalnych, które dany region posiada, a poprzez umiejętne wykorzystanie ich może osiągnąć przewagę konkurencyjną nad innymi. Regiony Polski Wschodniej powinny jednak odchodzić od tej teorii skupiając się na wdrożeniu nowej, czyli teorii uczącego się regionu stworzonego przez Florida. To innowacje pozwalają na osiągnięcie wyznaczonego celu (Idczak, 2013).

Materiał i metoda

Celem badań było określenie poziomu konkurencyjności dwóch województw Polski Wschodniej: województwa lubelskiego oraz podlaskiego na podstawie dwóch lat: 2010 i 2012.

Miernikami istotnymi do rozpatrywania konkurencyjności w układzie terytorialnym w celu śledzenia zmian mających podłoże społeczno-gospodarcze są: Produkt Krajowy Brutto na mieszkańca, Wartość Dodana Brutto na pracującego oraz stopa bezrobocia. Wskaźniki te są wzajemnie powiązane, gdyż PKB per capita uwarunkowane jest poziomem wydajności pracy i liczby osób pracujących, a zatem od wielkości WDB/1pracującego, a także spadającej stopy bezrobocia. Trudnym zadaniem przed jakim stoi polityka rozwoju jest połączenie jednocześnie ze sobą maksymalnego zatrudnienia wraz z wysoką produktywnością (Łaźniewska i in., 2011).

Wyniki

Produkt Krajowy Brutto ukazuje ostateczny wynik działalności osiągniętej przez wszystkie podmioty wchodzące w skład gospodarki narodowej, jego pomiar w badanych województwach jest zaprezentowany w tabeli 1 (Kucińska, 2011). Za pomocą tego wskaźnika wielu autorów posłużyło się badając konkurencyjność, w tym i.in. Kuciński, Skrętowicz, Łaźniewska.

Zaprezentowane dane liczbowe odzwierciedlają, iż w obu badanych województwach Produkt Krajowy Brutto-PKB jest niższy aniżeli średnia krajowa, co oznacza, że oba regiony charakteryzują się niższym stopniem rozwoju regionalnego, a co z tym się wiąże również słabszej pozycji konkurencyjnej wśród badanych obszarów. Produkt Krajowy Brutto w 2012 roku w województwie lubelskim kształtował się na poziomie 63929 mln zł, co stanowiło 4,0% w skali kraju. Jego wartość uległa zwiększeniu w porównaniu z rokiem 2009 o 18,3%. Natomiast dla województwa podlaskiego odnotowano niższy poziom PKB, któ-

ry w 2012 r. wynosił 36057 mln zł, co stanowiło zaledwie 2,2% PKB kraju. Dynamika zmian w porównaniu z 2010 r. wynosi 12,36%. Zaistniałe dysproporcje wskazują na wyższy stopień rozwoju województwa lubelskiego. Na omawiany wskaźnik znaczny wpływ mają różnice terytorialne regionów, ponieważ wielkość PKB odzwierciedla wynik gospodarczy województwa w przeliczeniu na osoby pracujące na tym obszarze. Pracownicy spoza regionu mogą spowodować zawyżenie badanej wielkości.

Tab. 1. Poziom Produktu Krajowego Brutto w województwie lubelskim, podlaskim oraz w Polsce w latach 2010 i 2012 (ceny bieżące)

Wyszczególnienie		Województwo lubelskie		Województwo Podlaskie		Polska	
		2010	2012	2010	2012	2010	2012
PKB ogółem	w mln zł	54042	63929	32090	36057	1416585	1615894
	w odsetkach	3,8	4,0	2,3	2,2	100,0	100,0
	Dynamika wzrostu (2010=100)	100	118,3	100	112,36	100	114,1
PKP na 1 mieszkańca (Per capita)	w zł	25079	29479	26985	30055	37096	41934
	Polska=100	67,6	70,3	72,7	71,7	100,0	100,0
	Dynamika wzrostu (2010=100)	100	117,54	100	111,38	100	113,04

Źródło: Dane liczbowe GUS. Rocznik Statystyczny Województw 2012 oraz 2014 i obliczenia własne

Wielkość Produktu Krajowego Brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca stwarza możliwość niwelowania różnic międzyregionalnych (Łaźniewska i in., 2011). PKB per capita w województwie lubelskim w 2012 r. wynosił 29479 zł, zaś w 2010 r. miał wartość 25079 zł. Analogicznie w regionie podlaskim także miało miejsce zwiększenie się wartości PKB per capita z 26985 zł w 2010 r. do 30055 zł w 2012 r. Wzrost ten w obu przypadkach był następstwem polepszenia się koniunktury gospodarczej kraju. Wyższe tempo wzrostu zanotowano w regionie lubelskim, co może zaowocować w przyszłości szybszym rozwojem, a zarazem poprawą jakości życia ludności. Zatem, wraz ze wzrostem PKB następuje wzrost gospodarczy, zamożność mieszkańców rośnie, czego następstwem jest poprawa jakości życia mieszkańców. Natomiast niska wartość wpływa niekorzystnie na osiągnięcie przewagi konkurencyjnej i wywołuje konieczność potrzeby zmian w funkcjonowaniu regionów (Niezgoda, 2013). W tabeli 2 przedstawiono jak kształtuje się Wartość Dodana Brutto.

Wskaźnik Wartość Dodana Brutto - WDB odzwierciedla działalność produkcyjną realizowaną przez jednostki prawne, a tym samym efektywność czynników zastosowanych w procesach technologicznych (Niezgoda, 2013). Z danych zestawionych w powyższej tabeli wynika, że województwo lubelskie ma dwukrotnie wyższą wartość WDB ogółem aniżeli podlaskie, osiągając w 2012 r. - 63929 mln zł. Natomiast województwo podlaskie w analogicznym okresie uzyskało wartość 31951 mln zł. Warte rozważenia jest też dynamika wzrostu, Lubelszczyzna w szybszym tempie osiąga poprawę WDB. Wysoki wskaźnik może sugerować lepszą aktywizację posiadanych zasobów, a tym samym w przyszłości zaowocować przewagą konkurencyjną.

Natomiast zważywszy na Wartość Dodaną Brutto na 1 pracującego w badanych latach widać, że Podlasie statystycznie osiągnęło lepszą pozycję. W 2012 roku wartość ta wynosiła 80842 zł, natomiast dwa lata wcześniej 71610 zł. Dynamika zmian jest jednak niższa aniżeli w Polsce. W kraju dynamika zmian wyniosła 14,2%, natomiast na obszarze woj. podlaskiego wynosi 12,9%. W regionie lubelskim w 2012 r. WDB na 1 pracownika wynosiło 74707 zł, a w 2010 r. – 62843 zł. Jednak dynamika zmian przewyższała średnią Polski i wynosiła 18,9%, co może świadczyć o lepszych możliwościach konkurencyjnych na przyszłość. Udział WDB względem poszczególnych sektorów przedstawia tabela 3, w oparciu o którą można wywnioskować, co jest przyczyną kształtowania poziomu WDB.

Tab. 2. Wartość Dodana Brutto w badanych regionach i w kraju w latach 2010 i 2012 (ceny bieżące)

Wyszczególnienie		Województwo lubelskie		Województwo podlaskie		Polska	
		2010	2012	2010	2012	2010	2012
Wartość Dodana Brutto	w mln zł	47597	63929	28263	31951	1247651	1431872
	w odsetkach	3,8	4,0	2,3	2,2	100,0	100,0
	Dynamika wzrostu (2010=100)	100	134,3	100	113,0	100	114,8
Wartość dodana brutto na 1 pracującego	w zł	62843	74707	71610	80842	90193	103022
	Polska=100	69,7	70,3	79,4	78,5	100,0	100,0
	Dynamika wzrostu (2010=100)	100	118,9	100	112,9	100	114,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Dane liczbowe GUS. Rocznik Statystyczny Województw 2012 oraz 2014 i obliczenia własne

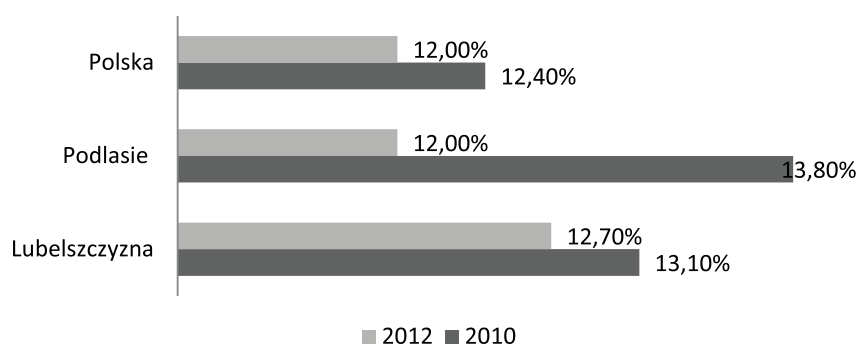
W regionie lubelskim wydajność pracy, która wyrażona jest za pośrednictwem WDB na 1 pracującego w 2010 r. była największa dla sektora dotyczącego pośrednictwa finansowego, rynku nieruchomości (201191 zł), a także dla budownictwa (96763 zł). W 2012 r. silniejszą pozycję odnotowano także dla przemysłu (114673 zł) i handlu (112913 zł). Na Lubelszczyźnie panuje niesprzyjająca struktura, ponieważ cechuje ją wysoki w porównaniu do Polski udział działalności rolniczej, co wywiera wpływ na pozostałe gałęzie gospodarki. W regionie podlaskim w 2010 r. działalność sektorowa był skupiona w głównej mierze na pośrednictwie finansowym (224025 zł) i budownictwie (108488 zł). W 2012 r. handel (113654 zł) miał także silną pozycję sektorową w tym województwie. Specyfikacja sektorowa jest zatem podobna w obu badanych województwach, jednak natężenie tych gałęzi sektorowych było wyższe na Podlasiu, czego rezultatem jest wyższy poziom ogólny WDB. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że oba województwa w porównaniu do średniej Polski osiągają niskie wyniki.

Tab. 3. WDB względem poszczególnych gałęzi w badanych regionach na lata 2010 i 2012

Poszczególne gałęzie sektora gospodarki	Województwo lubelskie		Województwo podlaskie		Polska	
	2010	2012	2010	2012	2010	2012
Ogółem (zł)	62843	74707	71610	80842	90193	103022
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo	13478	12868	25141	21286	21285	20623
Przemysł	87164	114673	89251	107411	106373	130718
Budownictwo	96763	108194	108488	113781	108887	122949
Handel, naprawy, łączność, hotele i restauracje	95337	112913	94966	113654	105899	122684
Obsługa rynku nieruchomości oraz pośrednictwo finansowe	201191	256197	224025	244719	224204	219453
Pozostała działalność	69565	80915	71325	82075	78427	88927

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Dane liczbowe GUS. Rocznik Statystyczny Województw 2012 oraz 2014

Na kształtowanie się Produktu Krajowego Brutto znaczący wpływ ma stopa bezrobocia, przedstawiona na rycinie 1, która wiąże się z wynagrodzeniami zwiększającymi konsumpcję.

Ryc. 1. Stopa bezrobocia rejestrowanego w badanych regionach w roku 2010 i 2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Dane liczbowe GUS. Rocznik Statystyczny Województw 2013 i 2011 r.

Dane liczbowe zaprezentowane na rycinie 1 wskazują na zmniejszenie się stopy bezrobocia w obu regionach, jak i w Polsce w 2012 roku w porównaniu z 2010 r. Może być to czynnikiem poprawienia się Produktu Krajowego Brutto. Wpływa to na lepszy standard życia mieszkańców. W województwie lubelskim w 2012 roku stopa ta wynosiła 12,7%, co w stosunku do 2010 roku oznacza poprawę o 0,4%. Natomiast na Podlasiu w 2012 r. stopa bezrobocia była na poziomie 12,0%, a tym samym zrównała się ze średnią Polski. W porównaniu z rokiem bazowym zmalała aż o 1,8%. Polepszająca się sytuacja w obu regionach może mieć podłoże w wyższej edukacji, jak i rozwoju przedsiębiorstw.

Wnioski

1. Ocena osiągnięcia przewagi konkurencyjnej województwa lubelskiego i podlaskiego została zbadana za pomocą wskaźnika PKB i PKB na 1 mieszkańca, z których stwierdzono, że wyższą przewagę konkurencyjną uzyskało województwo podlaskie, gdyż osiągnęło wyższe wyniki wskaźników PKB i WDB na 1 pracującego, one zaś przedstawiają w dokładniejszy sposób sytuację rozwojową województwa.
2. Należy dążyć do zwiększenia poziomu konkurencyjności badanych województw ze względu na ich peryferyjne położenie geograficzne.
3. Województwo podlaskie i lubelskie powinno stosować teorię endogeniczną, opartą na wykorzystywaniu posiadanych zasobów, które wyróżniają je wśród innych obszarów, jak również teorię uczącego się regionu, bazującego na innowacjach, doświadczeniach i kompetencjach kapitału ludzkiego, gdyż to on jest najważniejszym potencjałem gospodarki i postępu technologicznego. Należy zatem, stosować te dwie teorie, dzięki temu regiony będą miały większą szansę na to, by osiągnąć przewagę konkurencyjną nad innymi.

Piśmiennictwo

1. Bieńkowski W., Weresa M.A., Radło M.J. (2010), *Konkurencyjność Polski na tle zmian gospodarczych w krajach OECD*. Wydawnictwo Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, s. 11-20.
2. Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z. (2000), *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*. Warszawa, s. 39.
3. Czaplewski R. (2013), *Polityka gospodarcza*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 142-146.
4. Idczak P. (2013), *Wielowymiarowa koncepcja peryferyjności regionalnej*. Wydawnictwo Difin, Warszawa, s. 13-41.
5. Klasik A., Ziolo Z. (2002), *Problemy transformacji struktur regionalnych i konkurencyjność regionów w procesie integracji europejskiej*. Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Rzeszów, s. 31.
6. Kucińska A. (2011) *Konsumpcja a rozwój społeczno-gospodarczy w Polsce*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 41.
7. Łaźniewska E., Górecki T., Chmielewski R. (2011), *Konwergencja regionalna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 56-57.
8. Łaźniewska E., Chmielewski R. (2012), *Konkurencyjność regionalna- koncepcje-strategie-przykłady*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 2-4.
9. Niezgoda D. (2013), *Aktywizacja zasobów jako źródło przewagi konkurencyjnej między regionami Polski Wschodniej*. *Economic and Regional Studies*, 6 (3), s. 49-68.
10. Pietrzyk I. (2000), *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*. Wydawnictwo PWN, Warszawa, s. 213.
11. *Rocznik Statystyczny Województw 2011* (2011), GUS, Warszawa.
12. *Rocznik Statystyczny Województw 2012* (2012), GUS, Warszawa.
13. *Rocznik Statystyczny Województw 2013* (2013), GUS, Warszawa.
14. *Rocznik Statystyczny Województw 2014* (2014), GUS, Warszawa.